

Douglas Jackson

Held van Rome

Karakter Uitgevers B.V.

I

Het moge duidelijk zijn waaraan Sparta en Athene ten onder zijn gegaan, want hoe indrukwekkend hun militaire overmacht ook was, de overwonnen tegenstanders werden door hen versmaad als waren zij minderwaardige vreemdelingen.

– *Claudius, keizer van Rome, 48 N.C.*

Het dal van de Sabrina, Siluria, september 59 N.C.

Tien minuten maar? Gaius Valerius Verrens lachte als een boer met kiespijn en keek zijn tegenstander indringend aan, maar in diens gluisperige blik zag hij het tegenovergestelde van wat hij wilde zien: de schoft hield hem voor de gek. Hij ademde diep in door zijn neus en snoof de scherpe geur op van de verse pijnboomstronk waarop zijn arm rustte. De pijn in zijn grote bovenarmspier werd wat minder. Hij probeerde ook zijn onderarm iets te ontspannen en vervolgens zijn pols en de vingers van zijn rechterhand. De krachttoename kon niet anders dan oneindig klein zijn – hij voelde het zelf amper –, maar hij zag de wenkbrauwen van Crespo even trillen en wist toen dat de centurio het ook voelde. Mooi. De hand die zijn hand vasthield – de elleboog stond pal links van de zijne – was ruw en eeltig en hard als een hypocaustumsteen. De vingers die zijn hand omklemden waren sterk als de klauwen van een bottenbreker, maar hij weerstond de verleiding om daarmee te wedijveren. In plaats daarvan legde hij al zijn kracht in een poging Crespo's vuist iets naar

links te krijgen. De geringste verschuiving was genoeg, al was het maar een haarbreedte. Tot nu toe had Crespo van geen wijken geweten. Maar Crespo kon hetzelfde over hem zeggen. Die gedachte deed hem glimlachen, en de samengedromde legionairs moedigden hem juichend aan toen ze dit teken van zelfvertrouwen zagen. Armworstelen was in de Eerste Cohort* van het Twintigste Legioen een geliefd tijdverdrijf. Het enige wat je nodig had, was een plat vlak en aanleg. De ene keer deden ze het puur voor de lol. De andere om een gokje te wagen. En soms omdat ze elkaar niet konden uitstaan.

De Eerste Cohort zat nu zes dagen in hun tijdelijke kamp in de luwte van een Silurische heuvel. Toen twee weken geleden de cavaleriepatrouille niet was teruggekeerd, had de legaat onmiddellijk gereageerd. Genadeloze vergelding. Drieduizend man – vijf Romeinse cohorten en een gemengde eenheid *auxilarii* van infanteristen en cavaleristen uit Gallia en Thracia – waren in het voetspoor van de standaarddrager naar de rivier de Sabrina gemarcheerd en hadden aan de overkant van de rivier hun weg vervolgd naar het ruige heuvellandschap in het westen. Ze hadden de hoofden gevonden, twintig stuks, als wegwijzers langs het pad, met de helmen er nog op. Ze waren een stel onfortuinlijke Keltische boeren tegengekomen die hen er onder enige dwang naartoe hadden gebracht. Vijf van de afgelopen zes dagen waren ze bezig geweest met het aanleggen van de greppel en aardwal rond de voet van de ruige heuvel, waardoor de bewoners van de vesting volledig afgesloten werden van de buitenwereld en hulp of ontsnapping onmogelijk werd. Als ze niet aan het graven waren geweest, hadden ze moeten wachtlopen, oefenen of patrouilleren, maar in hun schaarse vrije tijd konden ze bij hun lederen achtpersoonstenten de gebruikelijke soldatendingen doen: hun uitrusting poetsen en repareren, hun soldij vergokken, mopperen op hun officieren, of gewoon naar de lucht kijken, of naar de wazige, blauwgrijze contouren van de bergen in de verte.

Valerius concentreerde zich op zijn rechterarm en probeerde er met een extra mentale inspanning meer kracht uit te halen. De grote armspier bolde op onder de korte mouw van zijn tuniek en leek door

---

* Achter in dit boek is een verklarende woordenlijst van Romeinse militaire termen opgenomen.

de huid heen te willen barsten, en hij zag zijn aderen als slangen kronkelen onder zijn bruine huid. Zijn bovenarm was zo dik geworden als een kleine meloen en kon wedijveren met die van Crespo, volgens velen de sterkste van de cohort. Ook zijn onderarm was stevig en liep taps toe naar de pols, waar de pezen als boomwortels vlak onder het oppervlak lagen. Zijn pols was met een rode band stevig vastgebonden aan die van Crespo, zodat ze geen van beiden konden winnen door op slinkse wijze hun greep te veranderen. Hij wist evenwel dat Crespo het toch zou proberen, dat was nu eenmaal een valse oplichter. Maar als doorgewinterde centurio was hij helaas ook onaantastbaar. Of vrijwel onaantastbaar.

Op een dag zag hij Crespo een van de nieuwe rekruten, de jonge Quintus uit Ravenna, een afranseling geven met de knokige wijnstok die hij als centurio altijd bij zich had. Iedere centurio strafte zijn mannen, want een legioen werd pas écht een legioen als er discipline heerste. Maar Crespo verwarde tucht met wreedheid, of misschien vond hij het gewoon leuk om zijn mannen wreed te behandelen, want hij had die Quintus zo ongeveer halfdood geslagen. Toen Valerius hem beval te stoppen, had Crespo hem met zijn ijzige blik van top tot teen opgenomen. De twee mannen hielden elkaar altijd goed in de gaten, maar tot een handgemeen was het nooit gekomen. Bij hun eerste kennismaking hadden ze zich gedragen als twee honden die elkaar tegenkomen op een smal pad: de nekharen gingen overeind staan, er werd een inschatting gemaakt van elkaars zwakke en sterke kanten, en na even elkaars geur te hebben opgesnoven was ieder zijns weegs gegaan: uit het oog, maar zeker niet uit het geheugen.

Het gezicht van Crespo was twee voet bij hem vandaan. Bespeurde hij onzekerheid? Bij alle goden, hij hoopte het. Het brandende gevoel in zijn elleboogholte breidde zich uit naar zijn schouder en de onderkant van zijn nek en veroorzaakte een pijn die nieuw voor hem was. Crespo keek hem met zijn vermoeide ogen kwaad aan. Terwijl de meeste mannen een goede kleur hadden gekregen van de zon, was zijn lange, smalle gezicht op de een of andere manier bleek gebleven. Op zijn voorhoofd en kin zag Valerius allemaal putjes zitten, waarschijnlijk een overblijfsel van een kinderziekte die hij spijtig genoeg had overleefd. Hij had een lange, puntige neus die op een pioniersbijl leek, met daaronder een smalle, agressieve mond die

Valerius deed denken aan de bek van een adder. Lelijk was Crespo allerminst. Maar hij was vooral een zwaardschede groter, en hoewel Valerius breder was, had de centurio de typische pezige kracht van iemand die al vijftien jaar in het legioen zit, de soort kracht die je niet krijgt als je loopjongen bij het gerechtshof bent. Maar Valerius was sterk geworden door al het werk op zijn vaders boerderij en wist goed hoe hij die kracht moest aanwenden.

Rond de haargrens van Crespo verscheen het eerste zweet: piepkleine, bijna onzichtbare druppels schitterden als diamantjes tussen de slordige borstelkop waarmee de barbier hem had opgezaald. Geboeid zag Valerius die druppeltjes langzaam groter worden, tot er twee of drie versmolten tot een flinke druppel die langzaam over het schuine voorhoofd van de centurio naar de neuswortel gleeed, waar hij bleef hangen. Tot zijn teleurstelling. Het zweetdruppeltje had een teken geleden. Als het over het blad van de bijlformige neus was doorgerold naar de punt, had hij zeker geweten dat hij ging winnen. Nu begon hij te twifelen. Maar een teken was het hoe dan ook. Voelde hij Crespo's pezen slapper worden? Was zijn tegenstander over zijn piek heen, ook al gaf hij nog steeds geen haarbreed toe? Of lokte hij hem in de val? Wilde hij hem aan de overwinning laten ruiken en vervolgens op een onbewaakt ogenblik verrassen met de krachtsuitspatting die hij al die tijd achter de hand had gehouden? Nee. Rustig blijven. Heb geduld.

‘Tribuun?’

Valerius herkende de stem, maar probeerde zich niet te laten afleiden.

‘Tribuun Verrens?’ Voor een dubbelsolder die een Romeinse officier aansprak was de toon eigenlijk iets te opdringerig, maar aangezien de dubbelsolder als klerk in dienst was van de bevelhebber van het Twintigste, leek het hem verstandig deze potentiële brutaliteit te negeren.

‘Heb je er nog geen genoeg van, adonis?’ De lippen van Crespo bewogen nauwelijks toen hij de vraag sissend, met zijn kiezen op elkaar uitsprak. Zijn sterke Siciliaanse accent deed evenveel pijn aan zijn oren als de beledigende woorden.

‘Wat is er, soldaat?’ Valerius richtte zich tot de man achter hem, maar hij bleef Crespo strak aankijken en sprak met kalme stem. De samengebalde handen bleven roerloos, als uit steen gehouwen.

‘U moet zich melden bij de legaat, tribuun.’ De stuk of tien legionairs die rond de boomstronk waren samengedromd, kreunden van teleurstelling. Ook Valerius was teleurgesteld. Hij voelde dat hij kon winnen. Maar je liet de legaat niet wachten.

Wat hem voor een probleem stelde: hoe kon hij zich terugtrekken zonder dat Crespo hoog van de toren ging blazen? Zodra hij minder kracht zette, zou de centurio zijn arm naar beneden drukken en de overwinning opeisen. Veel stelde het niet voor, het was een kleine nederlaag die je makkelijk kon wegslikken en die slechts wat gekrenkte trots tot gevolg had. Maar zelfs dat gunde hij Crespo niet. Hij dacht een ogenblik na, gaf Crespo even de gelegenheid te hopen op de winst en stond toen soepel op, zonder de hand van de verblufte centurio los te laten.

Crespo onderdrukte een vloek en keek de jonge tribuun woedend aan terwijl deze met zijn linkerhand de doek losmaakte waarmee hun polsen waren samengebonden. ‘We doen het nog wel een keer over. Ik had u waar ik u wilde hebben.’

Valerius lachte. ‘Je hebt je kans gehad, centurio, en ik heb wel iets beters te doen.’ Hij baande zich in het spoor van de boodschapper een weg door de grijnzende legionairs en hoorde Crespo achter zijn rug smalend snoeven tegen zijn maten, de oudere mannen die hij aan zich bond door hun de makkelijke klusjes te geven: ‘Slappe hap. Ze zijn allemaal hetzelfde, die rijkeluisjongens, komen alleen maar een tijdje soldaatje spelen.’

Valerius had twintig minuten nodig om het zweet van zijn lichaam te spoelen en zijn uniform aan te trekken. Na zijn tuniek en *braccae*, de driekwartbroek die de legionairs na hun eerste winter in Britannia waren gaan dragen, kwam eerst de donkerrode overtuniek en dan de riem om zijn middel met het schort van versierde leren riempjes dat zijn kruis moest beschermen maar in feite niet eens een ganzenveer kon tegenhouden, laat staan een speer. Daarna hielp zijn knecht hem met de *lorica segmentata*, het uit losse delen bestaande harnas dat zijn schouders, borst en rug bedekte en wél een speer zou tegenhouden maar toch licht genoeg was om soepel en snel in te kunnen bewegen en vechten. De korte *gladius* hing in de schede aan zijn linkerheup en rustte vrijwel ongemerkt tegen zijn bovenbeen, klaar om met een schrille, schrapende toon, die zijn nekharen altijd rechtvereind deed

staan, schuin omhooggetrokken te worden. En dan, tot slot, de tot blinkens toe opgepoetste helm met nek- en wangplaten en de kam van hard, scharlakenrood paardenhaar. Hij wist dat hij het geduld van de legaat op de proef stelde, maar Marcus Livius Drusus was als generaal uit hetzelfde hout gesneden als Gaius Marius en zou het meteen merken als er iets niet klopte en dat ook onthouden.

Toen hij tevreden was, liep hij het stukje van het kamp dat hij deelde met de zes andere tribunen van het legioen naar de grote tent die dienstdeed als het verblijf van de bevelhebber én als *principia*, het zenuwcentrum van het legioen. Alles maakte een vertrouwde indruk. De tenten, opgesteld in keurige rijen en onderverdeeld in centuriën en cohorten; de *via praetoria*, die vlak voor de principia kruiste met de *via principalis*; en daarachter het deel met de voorraden, werkplaatsen en paarden. Glevum, het permanente hoofdkwartier van het Twintigste Legioen, lag veertig mijl naar het noordoosten, maar vanaf de dag dat hij als zenuwachtig groentje voet aan Britannische wal had gezet in de haven aan de rivier de Tamesis, was hij vaker op veldtocht of bouwtechnische missies geweest dan dat hij in het fort had gezeten. Tegenwoordig voelde hij zich in marskampen als dit, die nauwelijks van elkaar verschilden, meer thuis dan in de villa van zijn vader. Hoewel het soldatenleven in het begin zeker niet gemakkelijk was geweest, was het hem wel op het lijf geschreven. Hoe vaak had hij zich na een urenlange patrouille niet uitgeput in zijn mantel gewikkeld en zich afgevraagd waarom het lot hem hier had gebracht en waar hij eigenlijk thuishoorde. Diep vanbinnen wist hij dat zijn voorvaderen hadden gevochten aan de zijde van Romulus, waren opgerukt met Scipio en bij Pharsalus aan de kant van Caesar hadden gestreden. Het was hem met de paplepel ingegoten.

Hij herkende de twee legionairs die bij de principia op wacht stonden: lijfwachten van de legaat. De man rechts trok zijn wenkbrauwen op als waarschuwing voor de ontvangst die hem te wachten stond. Valerius bedankte hem met een grijns en zette toen weer zijn uitdrukingsloze soldatenmasker op. De generaal zat achter in de tent over een zandtafel gebogen, geflankeerd door twee adjudanten.

Valerius deed zijn helm af en bleef een paar tellen staan voordat hij zijn vuist met een harde knal tegen zijn borstharnas sloeg. 'Tribuun Verrens. Tot uw dienst, legaat.'

Livius draaide zich langzaam naar hem toe. In de principia was het op dit tijdstip van de dag benauwd en klam, maar desondanks was hij in vol ornaat, inclusief de zware scharlakenrode mantel die bij zijn rang hoorde en ondertussen bijna perfect paste bij zijn pafferige patriciërshoofd en kalende schedel.

‘Je hebt toch niet je wedstrijd moeten afbreken, Verrens?’ Hij sprak overdreven netjes en klonk zo bezorgd dat je haast ging denken dat hij het meende. ‘Is het misschien een idee om onze tribunen elke ochtend in de modder een potje te laten worstelen met het voetvolk? Het zal wonderen doen voor het moreel als ze hun officieren bont en blauw kunnen slaan. Het kan natuurlijk zijn dat er een paar doodgaan, maar ach, tribunen zijn toch nergens goed voor. Behalve dan voor het moreel natuurlijk. Maar... niet... voor... de... discipline!’ In deze laatste woorden legde Livius al het venijn dat hij in zich had. Valerius concentreerde zich op de versleten plek op het tentdoek achter de rechterschouder van de legaat en zette zich schrap voor de donderpreek die ongetwijfeld ging volgen.

De bevelhebber spuwde zijn gal, zijn woorden schoten als ballistapijlen door de tent. ‘Discipline, Verrens, aan discipline heeft Rome het te danken dat zij de waardevolle delen van onze wereld heeft veroverd en alle andere kan domineren. Aan haar discipline. Niet aan haar moed. Niet aan haar orde. Zelfs niet aan de onmetelijke rijkdom van het rijk. Maar aan haar discipline. De discipline die jij, Gaius Valerius Verrens, dreigt de nek om te draaien door zo nodig indruk te willen maken op je mannen. Hoe oud ben je eigenlijk? Denk je dat de mannen je leuker gaan vinden omdat je Crespo uitdaagt? Wil je dan zo graag bij hen in de smaak vallen? Als jij een legioen weet waar de soldaten hun officieren leuk vinden, dan verzeker ik je dat die mannen rijp zijn voor de slachtbank. Dit is het Twintigste Legioen. Dit is mijn legioen. En ik wil discipline. Het enige wat je doet, tribuun, is morrelen aan het gezag van een centurio.’

Tegen de verwachting in dempte hij zijn stem. ‘Je bent zeker geen slechte soldaat, Valerius. Je kunt zelfs een heel goede soldaat worden. Je vader vroeg me jou op te nemen in mijn staf zodat je voorafgaand aan je politieke loopbaan de nodige militaire ervaring kon opdoen, en ik heb mijn plicht gedaan omdat onze families al tien generaties lang zij aan zij stemmen op de Campus Martius. Maar het

is mij ondertussen wel duidelijk geworden dat jij geen politicus bent. Het is niets voor jou om constant te moeten vleien en huichelen, en je hebt ook niet van nature de behoefte om bij anderen in de gunst te komen. Je bent niet echt ambitieus, terwijl ambitieuze mensen in de politiek niets te zoeken hebben, en je bent eerlijk, wat je in de politiek juist niet moet zijn. Als je de politiek in gaat, zul je verdwalen. Ik heb getracht jouw vader dat duidelijk te maken, maar misschien ben ik toch te voorzichtig geweest, want hij ziet nog steeds een toekomst voor je als senator. Hoe oud ben je? Tweeëntwintig? Drieëntwintig? Goed, dan ben je dus over drie jaar quaestor, zit je midden in de woestijn op een of andere mesthoop en moet je twaalf maanden lang zien te voorkomen dat een roofzuchtige gouverneur of proconsul zijn provincie en haar bevolking te gronde richt.'

Verbaasd liet Valerius zijn blik afdalen naar de ogen van de legaat. 'Ja, tribuun, ik weet er alles van. Elke *sestertius* tellen en paf staan van andermans hebberigheid, en dan nog een keer tellen om zeker te weten dat hij er echt niet meer gestolen heeft. En dan? Weer een jaar in Rome, misschien met een ambt, maar misschien ook niet. In dat jaar zal je zelf moeten bepalen welk levenspad je gaat bewandelen.'

Valerius zag de twee adjudanten met geveinsde belangstelling, alsof ze niet naar hun gesprek luisterden, naar het model op de zandtafel kijken. De legaat volgde zijn blik.

'Laat ons alleen.' De twee mannen salueerden en liepen snel naar buiten.

'Kom eens.' Valerius volgde zijn bevelhebber naar de zandtafel. 'Er komt een dag, Valerius, dat jouw soldaten weinig meer zijn dan wat muntjes die je uitgeeft. Wat doe je als je het bevel krijgt hen over de rand van de afgrond te sturen? Die mannen willen helemaal niet dat jij hun vriend bent, ze willen dat jij hun leider bent. Kijk.' Hij wees naar de zandtafel, waar de heuvel en de Britannische vesting perfect waren nagemaakt.

'Ja?'

'Dit heeft lang genoeg geduurd.'

II

De Silurische hoofdman keek vanaf de houten omheining naar de symmetrische lijnen van het Romeinse kamp en onderdrukte een hem onbekende paniek. Hij kon zijn ogen niet geloven en was, jawel, bang. Niet voor zichzelf of voor de onbezonnen krijgers die hem hiermee hadden opgezadeld, maar voor de mensen die hier een veilig heenkomen hadden gezocht en nu dreigden vermorzeld te worden. Binnen de vestingmuren, in de luwte van de omheining of rond de kleine tempel in het midden die was gewijd aan de god Teutates, stonden een stuk of honderdvijftig ronde hutten met strodak. De vestingbewoners bebouwden de omringende akkers, jaagden en visten en verkochten alles wat ze zelf niet gebruikten aan de minder welvarende gemeenschappen in de ruige heuvels in het westen, waarvan hij ook opperheer was. Normaal woonden er in de vesting nog geen vijfhonderd mensen, maar vandaag was het door alle opgetrommelde krijgers en de duizend vluchtelingen dringen geblazen tussen de hutten en moest je vechten voor wat water uit de enige waterput.

De hinderlaag voor de Romeinse cavaleriepatrouille was opgezet op bevel van de opperkoning van de Siluriërs, die weer 'geleid' was door zijn druïde, die ongetwijfeld een soortgelijke geleiding gekregen had van de leiders van zijn geloofsgemeenschap op het verre Mona. Hij was het er niet mee eens geweest, maar hij kon als nietige hoofdman aan de grens van het rijk toch niet een bevel van zijn koning weigeren? De jonge kerels in zijn vesting wilden hoe dan ook hun krachten meten met de vijand die over hun heuvels en door hun valleien paradeerde alsof hij hun meester was. Maar de opper-

koning zat heel ver weg van de soldaten die nu zijn vesting bedreigden. Hij zou er weinig van merken wanneer de wraak van de Romeinen als een storm op hen zou neerdalen.

Hij was nooit van plan geweest het gevecht uit de weg te gaan, zijn eer en zijn gezag stonden op het spel. In eerste instantie wilde hij een korte strijd aangaan en dan het hazenpad kiezen. Het was niet voor het eerst dat hij een Romeins legioen voorbereidingen zag treffen voor een veldslag. Tien jaar geleden had hij met Caratacus, de legeraanvoerder van de Catuvellauni, in een dal op nog geen drie dagen rijden van de vesting gezien hoe het laatste grote bondgenootschap van Britannische stammen zichzelf te pletter had gelopen, als een golf die stukslaat op een rotsige kust, tegen de lange muur van bonte schilden die de rivier was overgestoken. Hij wist waartoe de Romeinen in staat waren. Daarom was hij zo verbaasd geweest toen de legionairs aan het graven waren geslagen, maar toen hij had uitgevogeld waarom, was hun kans op ontsnapping verkeken. Nu zaten zijn mensen in een vesting in een vesting. Als ratten in de val. Maar de verbazing was omgeslagen in angst toen de boodschappers die hij had gestuurd om naar de voorwaarden voor overgave te vragen en gijzelaars aan te bieden, niet waren teruggekomen. Andere keren was er altijd op een aanbod ingegaan. Waarom dat nu niet gebeurde werd duidelijk toen de leider van de hinderlaag vertelde welk lot de Romeinse hulpcavaleristen beschoren was geweest, en helemaal toen de hoofden van zijn twee boodschappers door een Romeinse katapult retour werden geschoten.

‘Vader?’ Hij negeerde de hoge, zangerige roep, want hij moest al zijn moed verzamelen en wist dat één blik al afbreuk zou doen aan zijn vastberadenheid. ‘Vader, alsjeblieft.’ Hij draaide zich toch om. Gilda stond naast haar moeder: half kind, half vrouw, vochtige reebruine ogen onder een warrige, gitzwarte pony. Heel even verdrong hun gezamenlijke schoonheid de donkere wolken die in zijn hoofd samenpakten. Heel even maar. Hij dacht aan wat er de komende uren met hen kon gebeuren en kreeg een brok in zijn keel die zo groot en hard was dat hij amper zijn eigen stem herkende.

‘Ik heb toch gezegd dat jullie naar de tempel moeten gaan,’ zei hij tegen zijn vrouw, die juist vandaag, om redenen die alleen een andere vrouw kon begrijpen, haar mooie grijze jurk had aangetrokken.

‘Daar zijn jullie veilig.’ Hij zag dat ze hem niet geloofde, maar wat moest hij dan? Een andere man zou haar een dolk hebben gegeven en haar hebben laten zien hoe ze die moest gebruiken. Maar zo’n man was hij niet. Zijn stem had vinniger geklonken dan zijn bedoeling was geweest en Gilda draaide zich met een afkeurende blik om en liep met haar dochter aan de hand weg. Toen hij zich omkeerde naar de omheining en de Romeinse activiteiten daarachter, was zijn beeld wazig en vervormd.

Valerius tuurde naar de vesting op de platte heuvel. Hij had al zo vaak inheemse *oppida* gezien, maar dit was verreweg het grootste en ook het sterkste. Hij nam het zorgvuldig op en was onder de indruk van de bouwkunst. De toenaderingswegen waren heel slim aangelegd, want aanvallers konden de palissade alleen schuin aanvallen en waren dus gemakkelijker met slingerstenen of speren te raken. Hij kon de verdedigers nu ook zien: boven de eerste van de drie wallen, die een gebied omvatten dat even groot was als twee legioenkampen, stak een rij hoofden af tegen de hemel.

De legaat riep de bevelhebber van zijn genietroepen, die was ontboden vanuit Glevum toen een belegering onvermijdelijk was geworden. ‘Het ziet er misschien indrukwekkend uit,’ bromde Livius, ‘maar het is geen Alesia en ik ben minder geduldig dan Caesar. Wanneer zijn de zware wapens klaar?’

De man beet op zijn lip, maar Livius kende hem goed genoeg om te weten dat hij het antwoord wist. ‘Nog een uur voor de onagers en ballista’s en ongeveer twee uur voor de grote katapulten. We hadden wat moeite om de laatste rivier over te komen...’

‘Je hebt twee uur om alles in gereedheid te brengen.’ Hij kende de genieofficier ook goed genoeg om te weten dat hij dit tijdverlies had ingecalculeerd om hoe dan ook aan de wensen van zijn bevelhebber te voldoen. ‘Twee onagers, twee ballista’s en een katapult tussen elke twee wachttorens.’

Niet veel later liep hij zijn tent uit omdat hij de harde klap hoorde die zo kenmerkend was voor een ballistaschot. Hij keek naar de zon, en een opmerkelijk iemand zou de zweem van een glimlach hebben gezien die over het ernstige gezicht gleed. Twee uur minus zo’n tien minuten. Mooi.